

Försök till en
husbehofs-kålgård,
eller Korrt
anvisning, att med
bästa nytt...

Bergdal, Daniel

1700-1829 12 H Br.

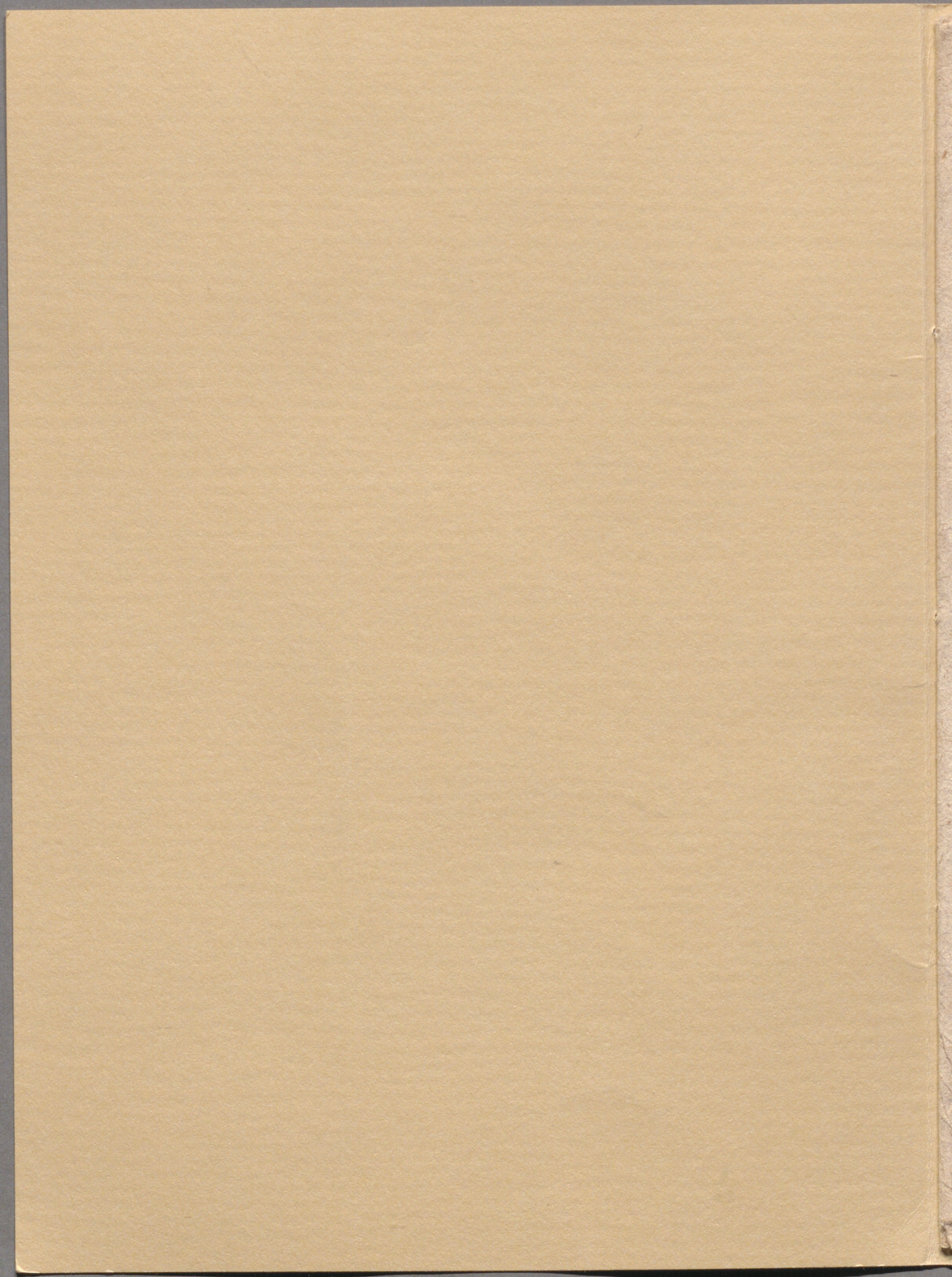

National Library
of Sweden

BERGDAL, D

Försök till en husbehoft-
kålgård

Sv. samtl.
Ekon.
Trädg.
(Br.)
1700-1829

Försett till en

Dusbehofs = Rålgård,

eller

Kort anvisning, att med bästa nytta
bruka sin

Rålgårds = jord;

Mindre förmögne Jordbrukare, som ej mågta
köpa större Redgårds = Böcker till tjenst
i välmening författad:

Andra Uplagan,

Omarbetad, förbättrad och tillöft med ett Bihäng
om tiden att så Warråg och Korn,

af

D. BERGDAL.

Tryckt hos S. Kall i Upsala, 1810.

R. S. BERGDAL

*S. Kall
Tryckt
(1810)
1700-1829*

Husbehöfs-Rålgård.

Inledning.

§. 1.

Att år från år obla samma växt på samma jord, kan icke med nytta ske. Den minst tvinga måste wid sådant bruk stuligen wäntrifwas. Icke går det wäl an, att alltid på samma slags såd på samma åker; ej häller, att alltid sätta Kål på samma jord. — Ombyte är wid allt jordbruk nödwändigt.

§. 2. Sör att hämta full nytta af sin Kåljord, bör hon indelas i 3, hälst 4 lika delar, och årligen ombytas, så att den delen, som ena året bär Kål, har följande åren andra växter, i årligt ombyte.

Naturens Gåttor har också inrättat växternas, att icke alla slag tarfwa lika klär och bärdig jord: och ibland wära wanliga Kålgårds växter kräfwer Kålen, såsom saftfull, den fetaste jorden, om han skall löna mädan, — därnäst rotfrukter, såsom Rööblök, Morot, Palsfernackor, Rööbetor, m. s. — tredje rummet tillfaller Potåter, och fjerde Arter — hälst växterna i denna ordning behöfwa näring af jorden.

Af alla 4 delarna gddes allenast under Kålen: de andre trifwas wäl utan ny gddning i ofwannämnda ordning.

§. 3. Består Kålgården af torr och mager jord, så kan den upphjelpas med tillblandning

ning af litet Vera, Dy- eller Kærrjord i mera
 ymnighet, samt grånmylla, som hämtas un-
 der gamla granar, bestående af en mängd
 mer och mindre förrutnade nedfallne barr,
 eller i des ställe gamla myrstackar, hållt så-
 dana, som myrorerna öfvergifwit, att man ej
 må hemdraga desse små träken, och sedan
 lida mehn af dem.

Består Kålgården af Kær, eller fur och
 sumpig jord, så kan den upplättas med nå-
 gon påførd grof sand, fiat kolskybbe, och
 öfswannämnda grånmylla, samt dikning.

Will man anlägga Kålgård på berg eller
 stenbren, så måste, sedan jorden är jämnad,
 och så slutande gjord, att intet wattenstånd är
 att befara, tillräckelig och god mylla tillfö-
 ras, hwartil ijenar sönderhackad torf och
 tuswejord, Kærmylla, och grånmylla, med
 någon lera blandade.

S. 4. Wid en Kålgårds anläggning bde
 all jorden wäl genomgrafwas till nåra alns
 djup, då torfwen lägges djupast ned och den
 undra jorden höljes öfswanpå: wid hwillet
 tilfålle alla Renar noga börirddjas; att man
 sedan ej må hafwa olägenhet af dem.

För all del bde man laga, att Kålgården
 blir så öppen för sol och luft, som möjligt är
 och att inga hus, tåta gårdesgårdar eller träsk
 qwåfwa; ty ju friare lusten får spela öfwer
 och igenom Kålgården, desto bättre trifwas
 alla växterna, och desto bättre unntikes Kål-
 mak, som hållt söder qwas och lugna stället
 till boning, Om

§. 5. Plantbånten, däruti man vill så Rålfrön, anlägges på torrt ställe, i öppen sol, hålft söder om en vägg eller gårdesgård. Däri bör ingen obrunnen gödsel nyttjas; ty hon bränner och skadar de späda rötterna: men svartmylla, som flere år legat i qwas under hus, och talmull sammanblandade äro därtill bäst, i brist af sådan, kan någon den bästa Rålgårds-jorden brukas, som dock icke bör vara ny-gödd. Af sådan god och tjenlig bånkjord bör man försä sig med 2 ombyten till hwar bånk, och ärligen byta om, så att den jorden, som ena året nyttjas i Bånten, får det andra ligga i hög till hwi-la, öfvertäckt med bräder, halm eller ris, för att följande året affässa den då bårande.

Bånten tilredes och besås med godt Rålfrö det tidigaste ske kan om våren, ofta förr än tjålen släpt skålet. Till den åndan bör bånken om hösten utgraswas, och den jord som däri följande vår skall brukas tilredas. Sedan fröet är sådt, höljes bånken om nätterna mot frost, och jorden wättnas hålft middags tiden med samladt rågn-eller i solen kylslaget watten, och hålles beständigt fugtig.

Första Afdelningen,
om de wårter, som fordra nygödd jord.

§. 6.

Hufmud Rål. (Braslica Capitata alb. & rubr.)
Rål-Landet gödes starkt och omgraswes hö-
sten

sten förr än Kål skall där sättas, men ligger sedan i sitt winterläge tills Kålplantorna äro sättesfärdiga, och då bortrensas allt upp-
 wuxit ogräs, jorden omgräfwes och wändes
 wäl, samt alla befintliga stenar och gräs-
 rötter bortpläckas noga, sången jämnas se-
 dan och tillagas på wanligt wis. Nu walt-
 nas plantorna en half timme förr än de häm-
 tas ur hånken, att någon jord må följa de-
 ras rötter, och sättas på god jord minst en
 aln från hwarandra i fyrkant, men på ma-
 grare minst 3 qwarter åfsta, på det de un-
 der wårten ej må qwäfwa hwarandra, och
 därigenom nödgas ranka i wädret; plantor-
 na waltnas litet straxt efter sättningen, men
 sedan icke, om ej långsam torra genast infäl-
 ler. Kål-Landet renhållas från ogräs, Kålen
 från mask, och jorden kuras intil plantorna
 flere gånger, litet i sänder under wårten.
 Man bör ockakta sig, att ej för många af de
 gröna bladen bortblådas; så får man med
 Guds wålsignelse förba en skön huswud-
 Kål i Octobri.

Höstgöddningen, som ofwan recommende-
 ras, har den förmån med sig, att om nå-
 gra ogräsfrön följa med göddsen, så hin-
 na de gro före wintren och frysa bort,
 hwilket icke händer, om Kålgården gödes
 mid sättesiden om wåren.

§. 7. Om icke hwar planta för huswud, är
 det en följd af sämre frö; men om man sjelf
 öfwer wintren förwarar några Kålhuswud

eller stockar af dem ofrusna i Källare eller Sandgrop, och tidigt följande vår planterar dem på Solrikt ställe, så aldeles för sig sjelfwa, att ingen slags Kålväxt är dem närmare planterad till Frö än 30 alnar, för att undwika förblandning med andra beslägtade växter under blomningen och fröbreddningen; så blir fröet godt.

Till frö stockar väljer man om hösten de tätaste, hårdaste och starkaste Kålhuswuden, men icke de största.

Det går icke ann, att sätta huswudkål, Kålbitter, Rosmor och andra beslägtade fröväxter på ett ställe intill hwarandra; ty då förblandas de under blomningen, och fröet blir odugligt. När fröet så väl af denna, som andra sorter, är moget, inhämtas det, torkas, rensas och förvaras sedan hast öfwer wintren i tunna lärftes påsar, som hängas i torrt och luftigt rum, där Råttor icke kunna angripa det. Öfmes fröet i qwas eller boningsrum, där fugtiga ångor stundom upkomma, såsom af nyss kokad mat; så kan det förlora sin gröningskraft.

§. 8. Kollkål, Kålbitter. (Brassica Napobrass.)

Planteras på samma sätt, som hwitkålen; men sättes blott en half aln äfwiid, omkring huswudkålen, och öfwen på särskilt land, om man så behagar. Det går på an, at så fröet ganska tunt på en wäl
gdd,

gödd, wäl rensad, och wäl brukad åker. Til fröstånd wäljas om hösten de slätaste och bästa rötter, på hwilka kålen icke för när affkåres och rötterne lämnas ofskadde, hwilka förwaras öfwer wintren, och följande wår planteras för sig sjelfwa, samt i all behandlas så, som i föregående 7 §. sagt är. §. 9. Kreuzkål, Winterkål. (Brasf. Oler. Virid.)

Skötes som Hwitkålen; men sättas något tätare och senare, samt står ute hela wintren, att intagas så ofta behofwet fördrar. Från århållas lått, samt spirekål, på de stockar, som om wåren lefwa; hwilka sättas för sig sjelfwa, och skötas, som 7 §. lärer.

§. 10. Roswor, wanliga runda. (Braslica Rapa) och aflånga Stick-roswor. (B. Napus.)

Dår man wil få Roswor, bdr jorden, sedan hon är wäl gödd, och lds brukad, antingen öfvertäckas med ris och halmrass som afbrännes, eller öfvertäckas med aska och sot efter såningen, på det jordloppor, som begåligt förtära behas spåda blad, må afhållas. De runda Rosworna kunna fås både på en sålunda beredd åker, och på Swedjeland: Men de aflånge Stickrosworna endast på djup och klåk kåljord, emedan de gå åt djupet såsom morötter, och blifwa på god jord stora och lönande. De äro dock i allt afseende lika goda med de runda.

Til fröstånd af bägge slaggen wäljas om hösten de bästa, förwaras öfwer wintren, plan

planteras om wären, och behandlas under fröwårten såsom oswan i 7 §. om sål sagt är; men för all ting obserweras, att de planteras så särskildt, att de under Blominings-tiden icke kunna inbördes, eller med andra Kälarter förblandas.

Andra Afdelningen,

om de wårter, som hållt planteras andra året efter gddningen.

§. 11. Morötter. (Daucus Carota.)

Deze fordra en djup, wäl genomgraswen, men ej nyggdd jord: tåla wår frosterne, och sås tunt det tidigaste jorden låter reda sig, nedhållas med råffan, renhållas från ogräs, wårnas slitigt om torra infaller, och för-tunnas, där de stå för lätt, så att hwar planta får 2 tumms rum. De uptagas om hösten och förwaras i torr sand i Källaren till hushållets behof. Wid uptagningen ut-wållas några de wacraste till fröplantering, på hwilka gråset ej bdr för när affåras, förwaras ofrusna öfwer wintren, och utsät-tas tidigt följande wår på god och torr jord, i solrikt ställe till fröafwel. När fröet på fransarne är moget, inhämtas det i torr wåder, torkas ån håltre och förwaras öf-wer wintren på sina fransar i tunna lårstis-posar i torrt och luftrikt rum.

§. 12. Palsfernackor. (Pallinaca Sativa.)

Forbra lika stötsel som Morötter, djup god jord; men tåla och bbra så ute öfwer wintren, och kunna uptagas följande wår;
då

då några få de vackraste planteras för sig sjelfwa till frö, som förwaras, sedan det är moget och torrt, på sina fransar i tunnna lärftspåsar öfver wintren. Detta slags frö är icke påliteligt till utsåde mer än ett år.

§. 13. Dill. (*Anetum Graveolens.*)

Stråpas tunt bland andra örter; men får sig måst sjelf, när hon en gång wäl inrotat sig i kålgården: Inhämtas til hus, håttet wid blomnings tiden, då några stånd lämnas att mogna.

§. 14. Röbbeter. (*Beta vulgaris.*)

Skötas i allt som Morötter, men sås tunnare. Frön kunna och med förman såttas wid ändarne af Morotsången. Til fröplantering wäljas wid uptagningen om hundra sten några, som förwaras i kallare öfver wintren, och utplanteras tidigt följande vår, i god torr jord på solrike ställe; och när frön mognat inhämtas de i torrt wäder, torkas och förwaras, som flere gånger ofwan påminnt är. Om bladstjelnarne af Röbbetan skäras och stufwas, som turkiska böner; gifwa de föga efter i god smak.

§. 15. Spinat. (*Spinacia Oleracea.*)

Om Spinat stråpas tunt bland Morötter, Röbbötter, och andra rotväxter wid sånings tiden, blir han ganska stor, och kan borthämtas, före än han betydligen quäfwet, ty han växer fort, Kan och sås på särskilt land; men will gerna gå i sjell och frö, hälls om han sås tjockt, eller på mager land.

§. 16,

§. 16. Turkiska Bönor. (*Phaseolus vulgaris.*)

Som desse icke tåla någon köld, böra de ej sättas förr än wårkålden är förbi: de böra skönt i god jord, om de sättas glest, renhållas från ogräs och stängas med tidiga spröt. Deras gifwes oc en fort, som icke behöfwa sprötas, och desse fordra än mera rum. — Bägge slagen äro bärbara; och om några de tidigaste skiborna få sita orbrda, så mogna de fina Bönor.

§. 17. Rödlök. (*Allium Cepa.*)

Denna nyttige wårt älskar fet, god och något fuktig sandblandad muljord; sås tidigt om wåren i en wål tillredd fång, som efter såningen tunnt öfvertäckes med torrt och wål brunnen färgöfvel, och tillkappas med ett bräde eller spaden — renhållas sedan från allt ogräs, och wassnas, när torla infaller under bästa wårten.

Nå löken inhämtas icke på en gång; men när bladen äro gula, och stjellen mjuk ner wid löken, då är han mogen, och bör up- tagas och wål torlas wid frisen, samt sedan förwaras, där han är fri från wåta och köld.

§. 18. Purio. (*Allium porrum.*)

Sås i bänk tidigt, och omsättes sedan på god jord, och gör godt gagn i köket om hösten både med blad och lök.

§. 19. Svavlök. (*Allium sativum.*)

Planteras både af topp- och rot- löka- klyfter, fordrar såsom andra saftiga wårter,

ter, en fet jord: Kan sättas om hösten efter Michaelis, om jorden efter sätningen väl tillklappas med spån, och landet öfvertäckes med skåmör någotunda tjockt: eljest är sätetiden i första wären, hwar efter han renhålles från ogräs, och uttages när bladen äro wisnade om hösten, och förwaras sedan i torrt och så varmt rum, att han icke fryr.

Dwixtbl Kolad i äter och käl, förläger wäder och gjer ingen osmak.

§. 20. Persilja. (*Apium Petroselinum*.)

Sås det tidigaste jorden låter rewa sig om wären, helst frön ligga länge i en kall jord, innan de upkomma: blir hårdigast, om frön sättas på afstånd från hwarandra i god jord, såsom Pring Riddlöken. Ett litet land kan och sås därpå för sig sjelft, som höljes sent om hösten med grans eller halm; så har man friska blad hela wintren och följande wår, då riset borttages när kälén är borte, och får ymnigt frö mot följande höst.

§. 21. Patientia. (*Rumex patientia*.)

Will gerna bli sådd i god fuktig jord, där hon får stå 2 Somrar; så lämnar hon första sommaren och andra wären ymnigt grönt, och sedan tillräckligt frö. Kan sås både höst och wår, öfwen omsätas. Bladen angripas af jordloppor under wår, måste sommaren; men hjälpas, om alla frös öfwer patientielandet och kallt wätern pågjøtes i betaste wädertelen. Tres

Tredje Afdelningen.

Om de växter, som wäl triffas 3:dje året
 efter gbdningen.

§. 22. Potåter, Jordpäron. (Solanum
 Tuberosum.)

Wälja hafwa en lös och torr, men dock
 icke för mager jord: Wära skönt i mulnad
 lerf och tufwejord. De böra gro eller ålas
 något innan de sättas. De såla ingen köld
 men kunna dock sättas från Maji början,
 nära i quarter djupt och något mer än en
 half aln mellan hwarje. Till plantering
 duga icke de smärste; medelmättige äro bäst
 som med förman sättas hela, fast de i nöd-
 fall kunna sönderklaras med några ögon
 på hwart stycke; dock gifwa ej de sönder-
 klufne så gynnig aflastning, som de hele.

§. 23. Brun och gul Senap. (Sinapis
 nigra & alba.)

Den bruna är starkast, och åtnöjes med
 att bli sådd i gropen omkring potåtsån-
 garne: behöfwer sedan ingen skötsel, förre
 än från mognat, då man måste inhämta
 dem i torrt wäder förre än de utfäka: Tor-
 ras på lakan eller dukar och uttröskas.

Fjerde Afdelningen,

Om de växter, som åtnöjas med den ma-
 graste läl-jorden.

§. 24. Socker ärter. (Pisum sativ. cort. ed.)

Såla all wärkliden, och sättas i rader
 efter snöre 8 tum mellan hwarje rad och 2
 till

3 Tum mellan hwar årt i raden, det tidiga-
gaste jorden låter reba sig om våren, —
rensas och risas. En del sätts en månad
senare — 3:de delen en månad än senare;
så har man gröna årtskidor till långt fram
på hösten; och af första sådden blir tillräck-
ligt mogna årtter till frö.

§. 25. Krypårter. (Pisum sativ. nanum.)

Sätts tunt och tidigt, på god jord; desse
behöfva icke risas. — Nyttan af dem är,
att man kan hafva gröna årtskidor något
tidigare än af andra sorter.

§. 26. Kron- eller Kransårter. (Pis. Sat. Umb.)

Desse, som egenteligen brukas på åker,
nämnas här, emedan de väl lbna sin plats
i kålgården. Af ett quarter satta, kunna 4
a 5 kappar skördas. De sätts i god kål-
jord 1 quarter från hwarandra i rader i
första hälften af Maji, och risas med sta-
digt och väl nedsatt ris, helst deras toyp
eljest nedbbjer och afbryter riset, hvaraf
växten lider.

§. 27. Swånsta Bbner. (Vicia Faba.)

Desse måga få ett rum i kålgården jäm-
te årtorne. De trivas lika så väl på
torr, som på sur jord; tåla all wärkbliden
och sätts tunt, till 10 tum mellan hwarje
bbna. Med förman sätts de omkring po-
tat-sångarne, och åstven kring andra kål-
gårdswårter.

Deras spåda skidor kunna skaras och så-
tas slufwade som Turkliska bbner, oberäknad
deras åstriga nytta i hushållet. M

Alla desse med flere siffa arter kultiveras bäst i
 circulationens brut. Och den som icke vill odla dem
 alla, utan blott lat, potatler och arter, kan sätta
 potatler 2 år drad efter läten, om han senare året
 göder något med mulnad torfs och luswercord, som
 alltid bbr wara till hands i ett hben af kålgården.

§. 28. Pepparrot. (*Cochlearia Armoracia*.)

Detta är en ört, som icke kan ömsa land, bäst
 hon särskilgen kan utrotas, där hon wäl inkommit:
 planteras bäst i sur och wäl urgödd jord, som är
 uplöst med mulnad spånjord. Des länge simmelika
 sidostott rånfas från alla små lödlar eller ögon, ut
 som wid ändarne och läggas i 6 till 10 tumns djupa
 färor, tilllämnas sedan och öfwerlädas med gödsel,
 renhållas från ogräs och öfwer göddas hwart 3 dje år.
 Anläggningstiden är stundom wäzen, men bäst straxt
 efter Michaells tid om hösten. När sedan någon
 rot uttages till behof, afföndras des finare sidostott,
 renhas och nedläggas på skåpet, så har man alltid
 pepparrot till behof. Will man hafwa mycket deraf
 kunna 3 stycken fångar anläggas därmed, då sedan
 en fång deligen kan uttagas om hösten till årstid
 hofwet, rånfas, göddas wäl och omläggas. — Göds-
 ningen fler med stark gödsel, som alltid blandas
 med sin spånjord.

Detta kan wata nog för mindre kålgårdar. Will
 någon hafwa widsträktars kunskap må den sökas i
 de flere utkomne öfwer Trögårds böcker.

Bihang.

Om tiden, att så de i orten Ering Wexis brus-
 felige sådes slag.

Wånge jordbrutlare hafwa länge bytt den tanka
 att om såden sås på tienslig tid, man ofta är kunn-
 de höppas åtminstone hjeselig gröda. Denna tan-
 ka har wäckt min upmärksamhet, Den har thuntat
 mig

mig, att rådfråga förfarne Jordbrutares, och utafse-
na Åkerbrukets afhandlingar, samt framförl att fors-
ska eller uplysningar af Naturens betraktande; och
efter många års forskning, har jag fattat den be-
merkelse, att den urgamla wederåfningen efter tis-
den i Almanackan är helt ofientlig till bestämmande
af wår sädens säningstid. Den som därefter will
auktid råttta sin säning, måste stundom nöja sig med
misfår, då han efter sundare principer kunde haft
god gröda.

Swad wår rådgens säningstid i spårhet angår,
åro alla dårrom ense, att ju råbigare rågen kan ut-
sås, rentligen i tienstlig jord, desto bättre är det:
och om ett snwäder skulle sedan komma öfwer hos
nom, gör det ingen råda. Frågan: när jorden är
tienstlig att emottaga säden, beswåras af Sluga Gubb.
3 del. No 2, på följande sätt: Tag jord af åren
så mycket som rymmes i handen, kramma den wål
till, att hon hårdt packas; och om wid handens
öppning, jorden faller åter lön i handen, så är ås
rean sädensfærdig; men degar hon sig, så är det
för bitida att så. Detta kan också urdönas antingen
af luften på jorden, eller om hon lågges i ett glas
watten: luftar då jorden eller wattenet surt eller unket
eller om det smakar sådant, så är det för bitida att
så. Det kommer således dårpå an, när återjorden
och wåderleken är tienstlig och torr, eliest måste man
bida med säningen, tills de bättre wilja foga sig.

Om Kornesåningstiden föra fömlige det tal: att
om kornet blir sådt på tienstlig jord i råttan tid, blir
dårpå aldrig misfår; men att så wela når denna
tiden infaller är swårt. Följande torde gifwa någon
anledning därtill: 1 När wildaplen och blågen rå i
sin sagrafte blomma, och Draxen leter.

2 När Lönnen får sina winterbålser i löfspråkningen.

3 När Enchusten ryer.

4 När Ålen flyter duswan; men detta tecken af

Ären är i så måtto ofärdert, som frost stundom brän-
ner de spåda Etelöwen, wårten sludnar, och tecken
net slår felt.

Deße tecken till kornfäningstiden inråffa stundom
tidigare stundom senare; men följa gemenligen års-
gången. Och om Ären är tillräckligen djuppyllig,
syran från berg och basar nödortstigt afledd genom
dikning, och gödsel icke sparas; hafwa 15 års edn
öfwertygat mig, att korn, sådt efter nämde tecken,
icke misslyckats.

När man därjemte finner, att korn, sådt på föra-
ra årets lins och årteland nästan alltid blir frodis-
gare, än der annan såd förut wurit, sludgas man
snart i den öfwertygelse, att om såd årligen omwäx-
lade med andra nyttiga örter på åkerjorden; skulle
detta ombyte i betydlig mån förbå fruktbarheten.

Exemplaret sålles här å **Wolstryckeriet**,
sde 2 s. **Riksgäld.**

